

БІБЛІОТЕКА
ЕСІДЫ - 13

ЛЕМКІВСЬКІЙ РІЧНИК 2002

**ВІДАННЯ ПОСВЯЧЕНЕ
ІСТОРИЇ І КУЛЬТУРІ ЛЕМКІВ**

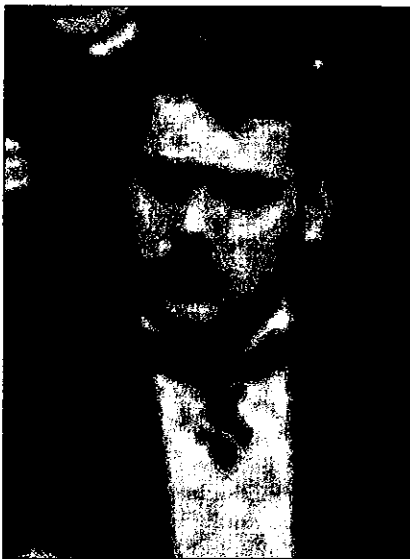
**СТОВАРИШЫНЯ ЛЕМКІВ
КРЕНИЦЯ – ЛІГНИЦЯ
2002**

БОГДАН ГОРБАЛЬ

Орест Гнатишак (1887-1942)

Председатель Лемко-Союзу з центром в Креници, першой лемківской організації русиньской орьєнтації, правник.

Вродил ся в Чорным як дітина свящ. Гавриола Гнатишака (1850-1916), котрий провадил там парохію (1885-1897) і Теодоры. До гімназії ходил в Новым Санчы а правничы студії одбыл частинно во Відни, а частинно во Львові, де отримал ступень доктора в 1914 році. Нич не знаме про його суспільно-культурну або політичну діяльність до того часу, але знаючы про активність його вітця (а яблко далеко од яблінки не падат) – не дивота што находиме Ореста в Талергофі, разом з вітцём, двома братми і двома сестрами. Там видиме го як єдного з трьох членів полюбовного суду завязаного через вязнів, як ся здає, для розвязуваня внутрішніх проблемів. З політичної діяльності Австрийці хыбаль не мали му барз дуже до зашмариня, бо на Другій Віденській Процес го не взяли – хоц його вітця і братів забрали. По повороті з лагру Гнатишак продолжал адвокацку практыку зачату в Леску (Ліску? – Б.Г.) ішы перед вій-

ном. Неодолго одначе пішол робити в канцелярії др Кирила Черлунчакевича (єдного з оборонців лідерів Руской Народной Республіки Лемків) в Перемышли, де в 1924 році отворил свою канцелярію.

Здає ся што уж в Перемышли остал членом Галицко-Руской Народной Організації, існуючой од 1919 рока. Коли в 1923 році дішло до внутрішнього в ній роздору, Гнатишак вошел до заряду новоствореной Русской Народной Організації (в 1925 р.

керувал ньом Лемко, свящ. Тит Мышковскій /1861-1939/).

Хоц не мешкал на Лемковині од 1914 рока, Гнатишак все жыво інтересувався лемківськыма справами. Зато тіж не взяло дуже, жебы перекопати го до повороту домів. В 1928 році отворил він свою канцелярію (спеціалізувався в ґрунтовых справах, але часом брал тіж політичны sprawy) в Креници, де одраз стал ся єдным з головных лемківських діячів. А діяти товды зачынало ся барз дуже. Штораз численнішым ставали ся повороты выкликаны збігом ріжних причин. Економічна ситуація численных лемківських родин была зла і не видно было можливости даякой поправки. О підході державной адміністрації до шкільництва на Лемковині найсвідчат слова шкільного інспектора Гадамского, котрий на конференції в Креници, перед лемківськыма представителями (правдоподібні і Гнатишаком) повил: „Lemkom nie trzeba nauki! Wystarczy jak ich dzieci nauczą się trochę czytać i pisać.“. До того вшыткого на добре розгоріла уж на Лемковині борба о лемківську душу, в котрій штырі сторони мали великій інтерес: русофілі (Русска Селянска Організація), Українці (УНДО, Просвіта), рух старорускій (Русска Аграрна Партия, пізнійше звана Русска Аграрна Організація) і Полякы.

Традиційні сильне на Лемковині привязаня до русофільской орьєнтації з єдной сторони і шырока неохота до руху українського з другой сторони, пхали Лемків в ряды РСО. Важным тіж было досвідчыннє першых повосенных років, коли інтенсивна лемківська діяльність політична была задавлена, а може головні зато, же не мала она жадного зовнішнього попертя.

Гнатишак і інчы лемківскы діяче розуміли добрі што выбрания свойого посла до сойму в округах де Лемкы были в меншости не было можливе. Очевидні, Гнатишак знал тото тіж барз добрі з кампаній свого вітця, якы ся не повели. Зато першы крокы по повороті на Лемковину посвятил він на зміцніня рядів РСО, медже інчыма кандидуючы до сойму в 1928 році з русофільского списку і активні попераючы такім сам выборчий список в 1930 році.

Уж одначе в часі тых остатніх выборів дішло на Лемковині до деяких „сепаратистичных“ діянь, котры нашли одзеркаліня в пресі. Неодолго появили ся тіж пропозиції впроваджыня лемківской секції (писаны по лемківскы) в органі „Земля і Воля“. Во львівській централі партії одобрено тото як протест против браку выпрацуваня через РСО програму діяня в лемківських справах. Зарадити тото му плянувано через організа-

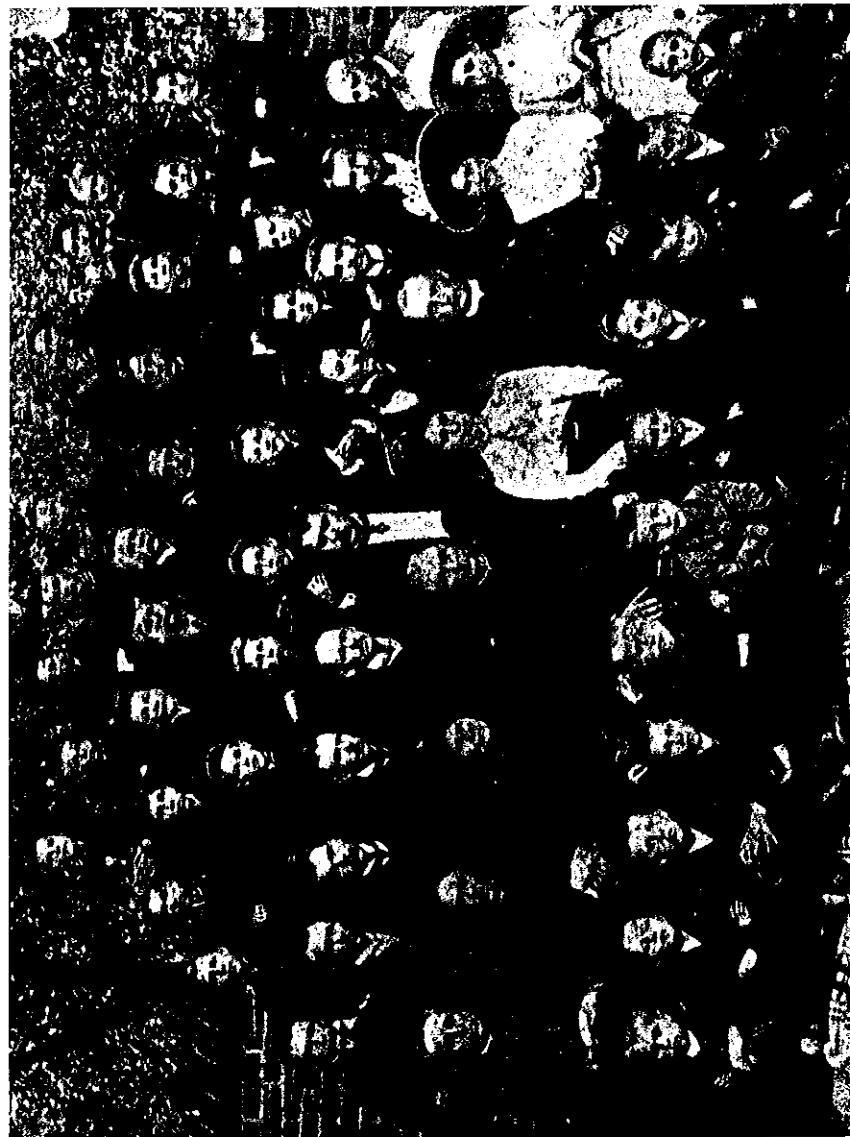
ційне зміцнення і до деякого рівня одділення лемківської частини партії. Выпрацувано тіж плян діяня, котрий представлено на загальнолемківськым зъїзді партії в Горлицях (15.X.1932), де покликано Лемковскій Комітет. Вошло до нього по єдним представителю з каждого зо штырьох повітів: Новий Санч, Грибів, Горлиці, Ясло. Гнатишак репрезентував тот перший. ЛК мал підняти шыроку економічну і культурно-просьвітню акцію на Лемковині. Подібний комітет створено в Саноку (18.II.1933) для східньої Лемковини і думано о їх получыню, але скорше загальнолемківску діяльнїст заїніціювала РАО.

Видячы, што староруска орєнтація тратит попертя, РАО провєля ряд окружных зъїздів іщы в 1931 році, в тым і в Саноку, де 29 квітня 1931 р. стрітило ся приблизно 200 делегатів. Хоц завдякы тым діяням партія зміцнила ся, єї лідеры думали што найвєкше попертя Лемків (особливі в часі выборов) партія дістане товды, коли допоможе одновити Лемкам свою окрему організацію.

Хоц Лемко – Союз створено на зъїзді РАО в Санокі 8.XII. 1933, то вчаснійше його програм і територіяльну структуру омовлено з Гнатишаком і Методийом Трохановськым (1885-194.). Оба они стали ся головныма лідерами орґанізації. Під

їх впливом, орґанізація опера-ла ся на людях о сильных русо-фільских або старорускых сим-патиях, не лем протиставила ся розвиткови української идеології на Лемковині, але тіж идеологї-чні одтяла ся од руху русофіль-ского і староруского. Выразні підкрислено, што вшытко того, што находит ся на схід од са-ноцкого, є інче од Лемковини. За такую політыку старорускы ді-яче обвинили Гнатишака о... лемківскій сепаратызм. Пере-проваджыня програмовой діяль-ности было можливе лем за-вдякы польского уряду. Оче-видні не без значыня (хоц не найважнійшы - як ся скоро мал Гнатишак дознати) были його персональны знаємости. Был він шкільным колеґом міністра внутрішних справ Броніслава Перацкого і новосандецкого старосты Мацея Лаха. Завдякы уря-дового попертя здоляно ввєсти в жытя вшыткы статутовы за-міры: 1. створено окреме греко-католицке єпископство для Лем-ків (Апостольска Адміністрація Лемковини); 2. в місце україн-ских учытели і підручників ввє-дено лемківскы; 3. зміцнено еко-номїчну і культурну страну жытя Лемків. На жаль той успішной діяльности не было дуже, бо польскій уряд не мал в пляні єї долго поперати.

Уж в 1937 зачато переноси-ти лемківскых учытели до поль-ских сел і заступувано їх Поля-

Заряд Руской Бурсы в Новым Санчы, 1913 рік. Сідят од ліва: о. Теофіль Качмарчык, з Білцарєвой, о. Владимір Козловскій з Поворозника, імосьть Марія Качмарчык, о. Га-врил Гнатишак з Крениці, п. Михалина Іванишов, о. Йоан Хризостом Дуркот з Ла-бовы, Александра Войтихович і Ольга Гнатишак. Стоят од лівой: Іван Русенко, Тит Богачык, Н(.) Гавран, Методий Трохановскій, др Александр Гассай, др Орест Гна-тишак, (...) Пилат, Іван Андрейко, Димитрий Вислоцкій, (...) Твардиєвич. Далє стоят і на самым переді сідят выхованкы сандецкой бурсы.

ками. З часом лемківській букварі і читанку замінено польськими і безпосередньо зміряно до польонізації Лемків. Зато 29.VI.1938 Гнатишак повюл лемківську делегацію до Варшави, шtbody бесідувати з прем'єром польського уряду. Тот одначе делегації не прийняв (не мал часу!), а заступлюючий го дыректор департаменту выкрутил ся тым, што польскы власти не можут уж веце поперати Лемко-Союза, бо мусят рахувати ся з... Українцями. Не рахуючы ся з никым проваджено польонізаційну політику аж до часу войны, медже інчыма 1.V.1939 краківській воевода стримал выдаваня органу Лемко-Союза "Лемко" і казал в його місце посылати "Głos Podhala".

По занятю Польщы через Німців положыня Лемко-Союза іщы ся погіршыло, бо Лемковина нашла ся під безпосереднім зверхництвом Українського Центрального Комітету, української поліції і під впливом соток українських втікачів зо сходу, котры оселили ся в Карпатах. Взором першых місяци попередньої світової війны зачало ся полюваня на вшиткых тых лемківских діячи, котры протиставляли ся українській діяльності. Арештувано тіж Гнатишака. По другим арештуваню 22.VII.1942 (1941?) послано го до Аушвіц, де о пару дни пізніше страчено разом зо сыном

Методия Трохановского – Александром.

Призераючы ся лем діяльності керуваній через Гнатишака в 30-тых роках треба повісти, што был то час, коли раз іщы (робили тото уж в роках 1918-21) Лемкы постановили сами задбати о сбой інтересы, рахуючы одночасно на прихыльніст польской державы.

Підкріслити треба, што модель діяльності выпрацуваній товды през Лемків є одиноком якого гнеска тримат ся каждая меншына жыюча в демократычным краю. Модель тот операт ся на льяольности взглядом державы в котрій меншына мешкат і офіційній діяльності в демократычным системі гарантуваным через тоту державу. Модель то справджат ся лем товды, коли обі стороны операют свою діяльніст на добрій воли. Очевидні Лемкы такой підхід до справы мали до самого кінця. Іщы в выборах в 1938 р. в векшости поперли листу проурядову, хоц власти іх уж не поперали. І сьмішным є гнеска оцінюваня діяльності Лемко-Союза і Гнатишака з перспектывы тайных польских плянів ополячыня Лемків. Тото, што польскы власти хотіли то една справа, тото же, до чого змірял Лемко-Союз і якы мал можливости діяня, то друга справа. Треба ту додати, што ідеологічні Лемко-Союз поперал русиньску орен-

тацию, ци як ей звали інчы – лемківській сепаратызм.

В політыці одначе треба мати якнайвеце попертя і зато Лемко-Союз, тримаючы ся своіой ідеологіі, николи не зорвал до кінця звязків з осередками русофільськыма і старорускыма. Одзеркаляло ся тото медже інчыма в членстві поодинокых членів Лемко-Союза в русофільских і старорускых організаціях. Гнатишак, прикладово, был не лем мужем довіря Общества ім. Качковського на новосандецкій повіт і членом Ставропігійского Інституту, але тіж до кінця членом РСО. Подібні было в припадку інчых лідерів Лемко-Союза котры глядали каждого можливого (окрем українського) попертя, думаючы одночасно лем о єдным – добрі Лемковины.

Бібліографія:

- *Военные преступления Габсбургской Монархии* (Trumbull, Conn: Pe-ter Hardy, 1964): III 92-93, 106, 150; IV, 32.
- Б. Горбаль, „Гавриіл Гнатишак”, [в:] *Лемківській Календар 2000* (Ліґниця – Крениця, 2000): 91-94.
- S. Królikowski, „Hnatyszak Orest” [в:] *Słownik biograficzny adwokatów polskich*, Vol. 2, no. 1 (H-L) (Warszawa, Wyd. Prawnicze, 1993): 234-235.
- И.Ф. Лемкин, *История Лемковины* (Yonkers, Ny: Лемко-Союз, 1969): 161, 171-172.
- J. Moklak, *Łemkowszczyzna w Dru-giej Rzeczpospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe* (Kraków: Historia Iagellonica, 1997): 47, 56, 59, 63, 74-75, 78-79, 85-87, 180, 182-183, 190.
- Z. Nowakowski, „Sytuacja polityczna na Łemkowszczyźnie w latach 1918-1939”, [в:] Jerzy Czajkowski, red. *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, vol. 1 (Rzeszów, 1992): 328-348.

Модель діяльності выпрацуваній (...) през Лемків є одиноком якого гнеска тримат ся каждая меншына жыюча в демократычным краю. Модель тот операт ся на льяольности взглядом державы в котрій меншына мешкат і офіційній діяльності в демократычным системі гарантуваным через тоту державу. (...) І сьмішным є гнеска оцінюваня діяльності Лемко-Союза і Гнатишака з перспектывы тайных польских плянів ополячыня Лемків. Тото, што польскы власти хотіли то една справа, тото же, до чого змірял Лемко-Союз і якы мал можливости діяня, то друга справа.

Експонуеме зпаты мысли п. Богдана Горбала ґу увазі тым, што до днес і заедно „науково” посилкуют ся сандецкым „лахом” і „доводами” на „пропольску” діяльніст Лемків – колишніх і днешніх. (Редакция ЛР)